

TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE SANATIYLA

EYÜPSULTAN
SEMPOZYUMU
ŞEHİR VE
KÜTSALLIK

XI
TEBLİĞLER

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI

71

GENEL YÖNETİM
SEMİH DİKYOL

YAYIN SORUMLUSU
NİMET KILIÇ

EDİTÖR
İRFAN ÇALIŞAN

KAPAK VE SAYFA DÜZENİ
MAİ REKLAM

Kapak Fotoğrafı Saçlı Abdülkadir Mescidi
1800'lü Yılların Sonu 1900'lü Yılların Başı
(Eyüp Belediye Arşivi)

BASKI
ŞAN OFSET

BASILDIĞI YER
İSTANBUL

BASKI TARİHİ
TEMMUZ 2012

ISBN 978-975-6087-08-4

*Eyüpsultan Sempozyumu kitabında kullanılan
tebliğ sahibine ait olanlar dışındaki görsel malzemeler Eyüp Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü ve Belediye arşivine aittir. Kitaptaki
tüm yazılar ve görsel malzemelerin yayını hakkı Eyüp Belediyesine aittir.
İzinsiz olarak bir başka yerde yayımlanamaz ve kullanılamaz*

*Geç Osmanlı Döneminde
Eyüp Sultandaki Türbelere
Saraydan Armağan Edilen İşlemeler*

Prof. Dr. H. Örcün BARIŞTA

1942 Adana'da doğdu. Liseyi Ankara T.E.D.'de bitirdi. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Sanat Tarihi bölümünde lisans Yüksek lisans ve doktora öğrenimini tamamladı. 1988'de Sanat Tarihi profesörü oldu. 1992-1999 yıllarında Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Dekanı olarak görev yaptı. Ulusal ve uluslararası birçok toplantıya katılan ve yayınlanmış eserleri de bulunan Barışta, 1997-2000 yılları arasında Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Başkanlığını yürüttü. Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümünde çalıştı. Marmara Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi bölümünden emekli oldu.

1997-2006 yılları arasında Sempozyumlarının (10 yıl)
bilim komitesi başkanlığını yaptı.

Sanat tarihimizde Eyüp Sultan türbeleri ve mezarlıkları ile olağan üstü bir doku arz etmekte ve özellikle gerek mezarlıklarındaki mezar taşları gerek türbeleri donatan el sanatları ürünleriyle kültürel bir başvuru merkezi olma niteliğini taşımaktadır. Başta Eyüp Sultan Türbesi olmak üzere buradaki hanedan türbelerine saraydan armağan edilen el sanatları örnekleri sanat tarihindeki bazı boşlukları dolduracak bilgiler vermekte ve çok değerli görsel belgeler oluşturmaktadır. Bu örnekler hayatın doğum, evlenme ve ölüm olarak adlandırılan üç ana döneminden biri olan ölüm olayı çevresinde gelişen el sanatlarına ölüm olayı bağlamında zengin çeşitlemeler eklemektedir. Bunlar arasında türbeleri donatan işlemeli perdeler, süsleyen işlemeli Kabe örtüleri, Ravza-ı Mutaharra örtüleri, Kadem-i Şerif örtüsü, pencere alınlığı ya da pencere yaşmağı, levha, bohça, seccade ve sandukaları saran işlemeli örtüler başka deyişle puşide ve puşide levhaları dikkat çekmektedir. Türbelere ya saray ya saray dışından armağan edilen bu işleme türleri kapsamında özellikle başka toplumlarda görülmeyen sanduka örtüleri göz kamaştırmakta ve hanım sultan türbeleri bu tür işlemeli örtüleri ile bir düğün alayı görkemi yansıtmaktadır.

Bilindiği gibi Ayvansarayı, Güven, Barışta, Yılmazkurt, Ketencioğlu, Topkapı Sarayı Müzesi uzmanları vb. gibi bazı yazarlarca üzerinde çalışılmış ve çeşitli bakış açılarından tanıtılmış bu işlemeli örtülerin Eyüp Sultan'daki örneklerine toplu bir bakış yapılmamıştır.

Bu bildiri de amacımız: başta Eyüp Sultan Türbesi olmak üzere Şah Sultan Türbesi, Mihrişah Sultan Türbesi, Adile Sultan, Türbesi Sultan Reşat Türbesi gibi mezar anıtlarında korunan bir grup işlemeye eğilmek,

Erman Güven'in "Eyüpsultan Türbesine Vakfedilen Eserler", "Eyüpsultan Envanterine Kayıtlı Eserler", Eyüp Sultan Türbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi"; Gönül Yılmazkurt'un "İstanbul Eyüpsultan'da Mihrişah Valide Sultan Türbesi Sandukalarındaki Puşideler", Emine Ketencioğlu'nun Eyüp Sultan'da Adile Sultan Türbesindeki Puşide Örnekleri" başlıklı bildirilerinden yararlanarak ve H. Örcün Barışta'nın "Osmanlı İmparatorluğu Döne-

mi Türk İşlemeleri" isimli kitabındaki Eyüp Sultan türbelerindeki puşidelerle ilgili bilgileri daha genişleterek Eyüp Sultan türbelerindeki bir grup işlemeye toplu bir bakış yapmak,

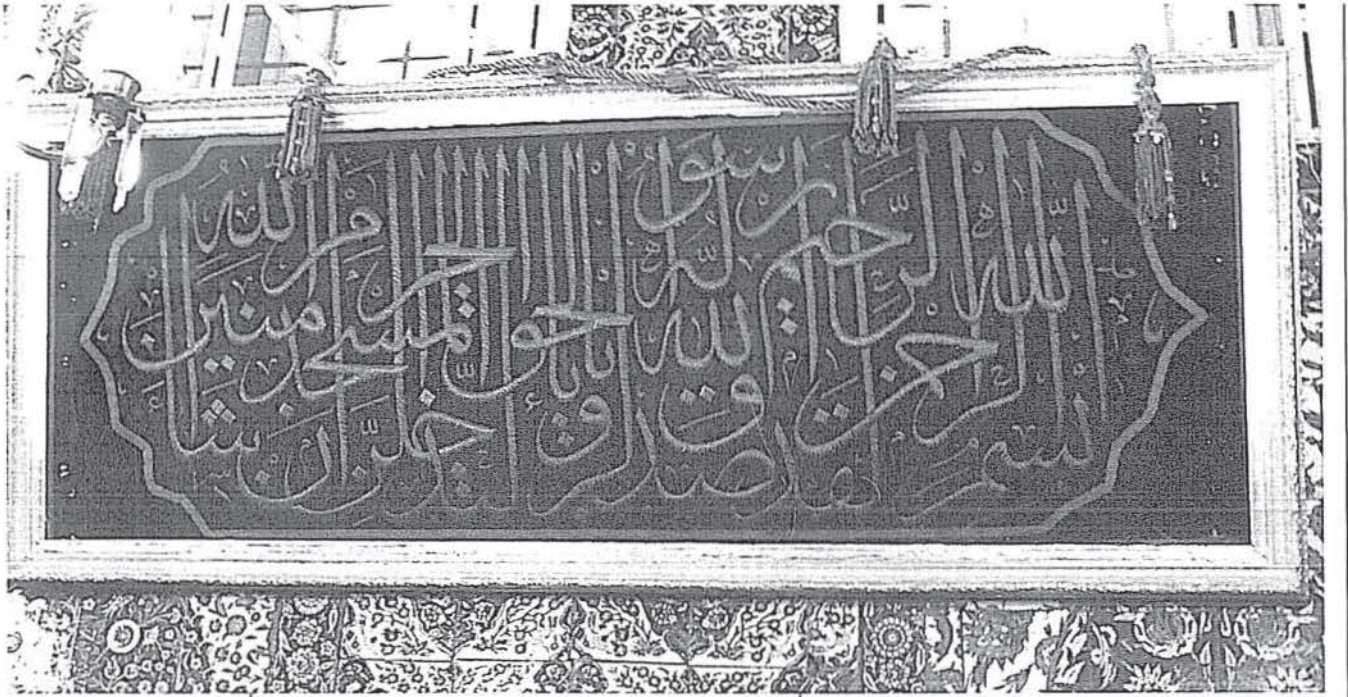
Yıpranmış, dokusunu değiştirmiş, parçalanmış bazı puşideler sonradan yenilenmiş olduğundan yalnız puşide levhalarında kayıtlı tarihlere başka deyişle kitabelere göre örtülerin tarihlendirilmesinin yanılığa neden olabileceğine işaret etmek,

Topkapı Sarayı Müzesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesinin yayınlamış olduğu "Bir Reformcu Şair ve Müzisyen Sultan III Selim", isimli sergi katalogundan sağlanan katkılarla Mihrişah Sultan Türbesinde bulunan Mihrişah Sultan, Hatice Sultan ve Beyhan Sultan'a ait sanduka örtülerini (puşideleri) tarihlemek,

Kazanımlarımı ekleyerek genel bir değerlendirme yapmak ve bu yolla 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olan İstanbul'un en eski bir semtindeki türbelerde bulunan işlemlerin Türk işleme sanatına katkılarını uluslar arası platforma taşımaktır.

Bildiride yer alan işlemlerin envanter numaraları, malzeme, teknik ve boyutları ile ilgili bilgiler söz konusu yayınlar ve İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü envanter kayıt defterlerindeki bilgilerle sınırlıdır. Sergilenmiş ve sergilenen işlemlerin gözle görülebilir ön yüzleri yalnız gözlemlenmiş arka yüzü, astarları ve detaylı malzeme ve teknik analizleri kültür varlıklarına zarar vermemek için yapılmamıştır.

Eyüp Sultan semti Hazreti Halit Türbesi yanı sıra Osmanlı hanedanı ve üst düzeydeki devlet görevlilerinin türbelerinin bulunduğu hazine, sofa ve mezarlıklardan oluşan olağan üstü bir açık hava müzesi niteliği taşıyan alanlarıyla Türk sanatında önemli bir yer tutmaktadır. Hayatın üç ana döneminden biri olan ölüm olayı çevresinde gelişen adetlerle klasik dönemden başlayarak Geç Osmanlı Döneminde gelişen bir tür bir anıtsal nekropol alanı oluşturan yerlerdeki türbeler taş işçiliği ile dikkat çeken Eyüp Sultan mezarlıklarına gerek mimarisi gerek mimari süslemesinde kullanılmış çini, ağaç, metal ve tekstil ürünleriyle engin bir boyut kazandırmaktadır. Türbelerde yer alan dolapları, pence-

Fotograf 1- Kabe Örtüsü parçası.. Eyüp Sultan Türbesi Env. N.75.

releri bezeyen sandukaları kuşatan işlemeli örtüler estetik özellikleriyle bu engin boyuta renk ve kişilik katmaktadır. Bunlar arasında levhalar, perdeler, puşide ve puşide levhası olarak adlandırılan sanduka örtüleri ve sanduka levhaları üzerlerindeki yazılı bezemelerle belge olma niteliği de taşımaktadır. Ölüye duyulan sevgi ve saygının göstergesi olan ve başka toplumlarda bu denli zengin örnekleri olmayan parçalarla yapıların görkemini arttırmaktadır. Ya saray ya da saray dışından Hazreti Halit Türbesi yanı sıra diğer türbelere armağan edilmiş bu örnekler bohça, seccade vb. gibi işleme türleri ile daha da zenginleşmektedir.

Eyüp Sultan'daki türbelerde sergilenmiş ve sergilenmekte olan saray ve saray çevresinden armağan edilmiş işlemler Kabe örtüsü parçaları, Ravza-ı Mutaharra örtüleri, Kadem-i Şerif örtüsü, pencere alınlığı ya da pencere yaşmağı, levha, bohça, seccade, puşide ve puşide levhalarından oluşmaktadır. Bu örtüler Eyüp Sultan Türbesi olarak bilinen Hazreti Halit Türbesi, Şah Sultan Türbesi, Mihrişah Sultan Türbesi, Adile Sultan Türbesi ve Sultan Reşat Türbesinde yer almaktadır. Dikkat çeken örneklerle bu türbelerdeki işlemeli örtüler şöyle sıralanabilir.

Birinci türbe en zengin örnekler bulunan Hazreti Halit Türbesidir. Eyüp Sultan Türbesi adıyla bilinen 1458 de yapılan bu türbe sonra-

dan çeşitli ekler yapılmıştır.¹ Yapıdaki eklemeler dışında yapının donanımı da zamanla zenginleşmiştir. Buradaki sandukaların üzerinde aslında kıymetli kumaş ve işlemlerden örtülür, özellikle Kabe örtülerinden parçalar bulunduğu kayıt edilmiştir.²

Bilindiği gibi Ayvansarayı Eyüp Sultan Türbesinde yapılan ta'miri türbe- tecdid-i türbe (onarım ve eklemelere) değinmiş ve bu konuda şu bilgileri vermiştir.

Ta'miri türbe -i şerif Hazret-i Halid bin Zeyd -radiyallahu te'ala anh- Sultan Selim-i Salis hazretleri taht-ı şaltanat -i aliyyelerine cülu buyurdularından sonra 1207 (1792M.) senesi türbe-i şerifeyi ta'mir etdirüb prinçten dökme pencere kapakları ve sim telden iken dökme sim şebeke kafes yapılı kisve-i şerifler ve avizeler cümle tecdid ve tezyin olundu ve padişah -i müşarun-ileyh hazretlerinin kendi nutk-ı hümayunları olan bu kıta'a. Yesarizade hattı ve kalem-i zehebiyle bir levhada nuviste olarak türbe-i mezbureye avihte kılındı. (kıta budur)

Alemdar-ı kerim-i şah-ı iklim-i Risaletsin

Mu'inim ol benim da'im bi hakk-ı hazret Bari

Selim-i İlhami her dem yüz sürer bu ravza-ı pake

Şefa 'atle kerem kıl ya Eba Eyyüb-i Ensari³

1) Yıldız Demiriz, *Eyüp'te Türbeler*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1989, s.5.

2) Demiriz, a.g.e.,s.6.

3) Ayvansarayı Hüseyin Efendi- Ali Satı Efendi- Süleyman Besim Efendi, *Hadikatü'l Cevami (İstanbul Camii ve Diğer Dini ve Sivil Mimari Yapılar)*, Hazırlayan Ahmed Neziha Galiktekin, İşaret Yayınları, 2001, s.338.

Ba'decennet mekan Sultan Mahmud Han-ı Gazi hazretlerinin zenam-ı saltanatlarında ya'ni bin iki yüz otuz beş senesi muharremü'l-haramının on üçüncü ismeyn (01,11.1819) günü türbe-i şerifenin ta'mirine bed olunup, emin -i bina tayin olunan Ahmed Efendi mübaşeretiyle sené-i mezbure rebü'l- ahirin beşinci (21.01.1820 günü tekmil olunup ve yine o sene merkad-i sa'detin puşidesi dahi tecdid oldu. Üzerindeki yazıların vasatındaki kuşak resmindeki yazı, Sultan Mahmud Han hazretlerinin kendi hatt-ı hümayunlarıdır ve gine hatt-ı alileriyle bir levha türbe-i şerifede biri dahil cami şerifte avize kılınmıştır.⁴

Bu örtülerden kisve-i şeriften Haskan da söz etmektedir.⁵

Eyüp Sultan Türbesindeki örneklerin birinci grubu Kabe örtüleri parçalarından oluşmaktadır. Birinci örnek Türbeye asılı bulunan 75 envanter numaralı 87X 238 cm. boyutlarında bir yatay dikdörtgen biçimli olarak kesilmiş parçadan oluşmaktadır. (Fotoğraf 1) Siyah kâdîfeden yapılmış ve metal iplikle işlenmiş levhada bir kartuş içinde Besmele ve Fetih Suresinin son bölümünden bir ayet parçası yer almaktadır. İkincisi 10 envanter numaralı 110X 132 cm. boyutlarındadır. Siyah üzerine metal iplikle Kelime-i Tevhit ve ismi Nebi işlenmiştir. Üçüncüsü 89 envanter numaralı 34 cm. X 31 cm. boyutlarındaki Kabe örtüsü parçasıdır. Siyah üzerine metal iplikle işlenmiş parçada Lahza-ı Celal Allah rabbi şeklinde kelimeler okunmaktadır.

İkinci grup kitabeli örneklerden oluşmaktadır. Birinci parça 64 envanter numaralı, kayıt

defterin tarihçe kitabe olarak geçmiş 75cm.X54 cm. boyutlarındaki örtüdür. Selim'in adı geçen bu parça kırmızı atlastan yapılmış ve üzerine metal iplikle altı mısra işlenmiştir.

İkinci parça 148 envanter numaralı, 113cm. X84 cm. boyutlarındaki Kadem-i Şerif Kitabesidir.⁶ 1215 (1800 M.) tarihi okunan örtü tirşe atlas üzerine metal iplikle işlenmiştir. Dikey oturtulmuş bir dikdörtgen biçimli örtünün çevresi bitkisel bezemeli bir su ile çerçeveselenmiştir. Aynı su ile iki üniteye ayrılmış örtünün bir ünitesi iki tarafta bitkisel bezemelerle dolgulanmış içleri yazılı bezemelerle süslenmiş iki kartuş görülmektedir. İkinci ünitesinde ise çevresi 'C' kıvrımlı yapraklı dallarla kuşatılmış bir hurma ağacı motifi ile süslenmiştir.

Üçüncü parça 243 envanter numaralı, 49 cm. X 32 cm. boyutlarında bir levhadır. Krem atlastan yapılmış yeşil ipekle Fetih Suresi işlenmiş örnek 1328 (1910 M.) tarihlidir.

Üçüncü grup perdelerden oluşmaktadır.

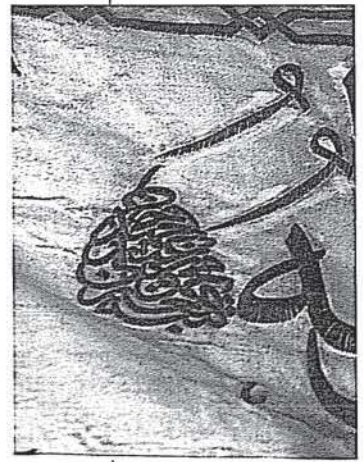
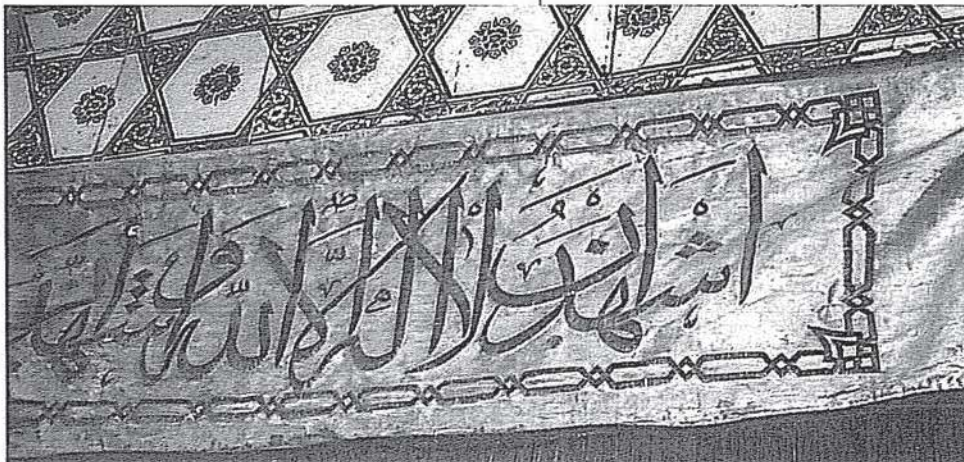
Birinci parça 151 envanter numaralı, 103 cm. X 103 cm. boyutlarındaki tirşe atlastan yapılmış Kadem-i Şerif perdesidir.

İkinci parça dikdörtgen türbenin pencere ve kapı aralığına asılı 33 demirbaş numaralı perdelerin sekiz tepeliğinden oluşmaktadır. (Fotoğraf 2) Yaklaşık 42cm.X158 cm. boyutlarındaki bu tepelikler çift çift tasarlanmıştır... Sarıya çalan çok açık yeşil seraser izlenimi veren ipekten yapılmış metal iplikle işlenmiş, etekleri metal iplikten yapılmış püsküllü bir şeritle temizlenmiş bu parçada geometrik çizgilerle oluşturulmuş, zencirek suyundan meydana

4) Ayvansarayı, a.g.e.s. 338, 339.

5) Mehmet Mermi Haskan, Eyüp Sultan Tarihi, Eyüp Belediyesi, 2009, 4.Baskı, C.II, s. 437

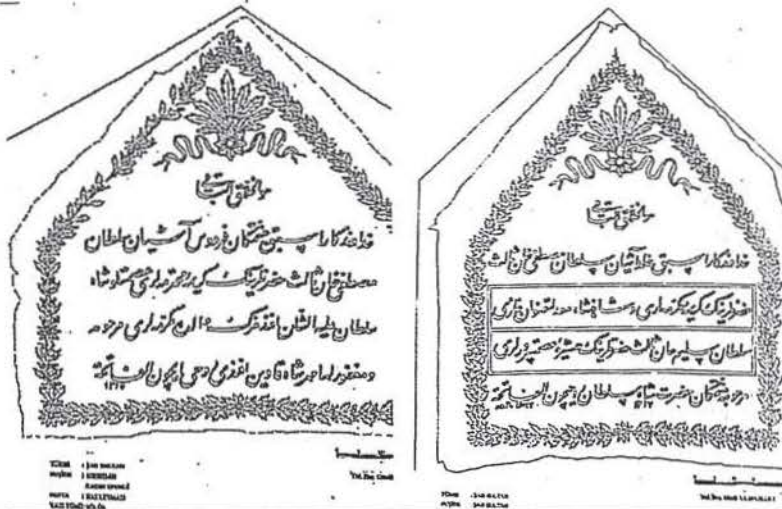
6) Erman Güven, "Eyüp Sultan Türbesi Envanterine Kayıtlı Eserler", Tarihi Kültürü Ve Sanatıyla VIII. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, Eyüp Belediyesi, 2004, s. 93.

Fotoğraf: 2,3- Eyüp Sultan Türbesindeki 33 Demirbaş numaralı perdelerin birisinin tepeliği ve aynı tepelikten II.Mahmud'un imzası

- 7) "Eyüpsultan Türbesine Vakfedilen Eserler" Tarihi Kültürü Ve Sanatıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, Eyüp Belediyesi 1998, S-315; Erman Güven, "Eyüp Sultan Türbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi", Tarihi Kültürü Ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, Eyüp Belediyesi, 2000, s.315.
- 8) Güven, a.g.m., "Eyüp Sultan Türbesi Envanterine Kayıtlı Eserler", s.93. Ayrıca Bk. Güven, a.g. m. "Eyüpsultan Türbesine Vakfedilen Eserler, s.314.
- 9) Güven, a. g. m., "Eyüp Sultan Türbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi", s.316.
- 10) H. Örcün, Barışta, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri, Kültür Bakanlığı, 1999, s.96.
- 11) Demiriz, a.g.e., s. 77
- 12) Haskan, a.g.e.,s.538.
- 13) Haskan, a.g.e.,s.539.
- 14) Barışta, a.g.e., Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri, s.101.
- 15) 16) Demiriz, a.g.e., s. 60

Fotoğraf 4,5- Şah Sultan Türbesindeki Mihrişah ve Şah Sultan puşide levhalarının Gönül Yılmazkurt tarafından yapılmış çizimi.

gelen dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış yazılı bezemeler bulunmaktadır. Bu parçalarda Kelime-i Şehadet okunmaktadır. Dört tepelikte "Ketebehu el Gazi Mahmud bin Abdülhamid Han yazılı bir istifi yer almaktadır. (Fotoğraf 3) Bu istiftteki açıklamaya dayanarak deri ile astarlanmış atlas üzerine işlenmiş tepeliklerin yazıların hattatının Sultan II.Mahmut olduğu ileri sürülmektedir.⁷

Son parça 158 envanter numaralı, genişliği 156, uzunluğu 293 cm. yüksekliği 136 cm olan puşidedir. Hazreti Halid'in sandukasını kuşatan II. Abdulhamit'in yenilediği ileri sürülen bu puşide⁸ deri ile astarlanmış, siyah kadifeden yapılmış ve altın ile gümüş rengi metal iplikle işlenmiştir. Etekleri 'C' kıvrımlı kurdelelerle bezenmiş örtünün eteklerinin üstünde aşırı kıvrımlı dallar ve çiçeklerle oluşturulmuş bir su ile kuşaklara ayrılmıştır.Yatay sıraları ortada bir birine bağlayan dikey bir kuşakla bölümlere ayrılmış ve her ünite yazılı bezemelerle süslenmiştir. Önceden belirtildiği gibi Ayvansarayi tarafından yazılı bezemelerin II.Mahmut'un eseri olduğu kayıt edilmiştir. Eyüp Sultanın rivayet ettiği hadis-i Şerifler, Peygamber Efendimizin Eyyüp Sultan'ı öven Hadis-i Şerifleri, Kelime-i Tevhit, ve Allah (c.c.)jimine ait yazılar oluşan yazılı kuşakların bir kısmı Rakım Efendinin bir kısmı ise II. Mahmut'a ait olduğu.⁹ ileri sürülmektedir. Gerek yukarda değinilen perde yaşmağı gerek Eyüp Sultan puşidesi¹⁰ üzerindeki işlemelerin yazılı bezemelerinin bir sultan tarafından tasarlanmış olması önemlidir.

İkinci türbe Şah Sultan Türbesidir.

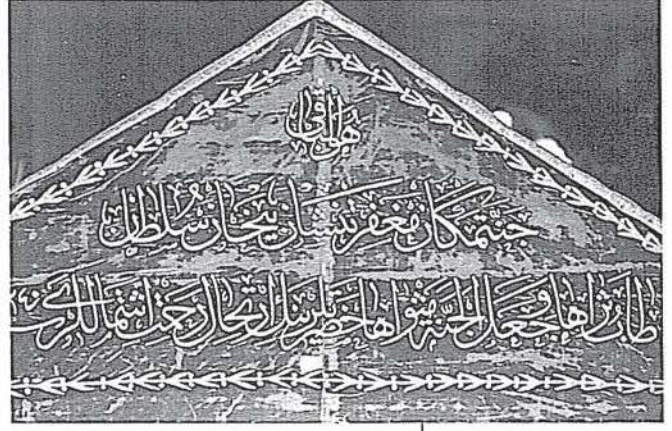
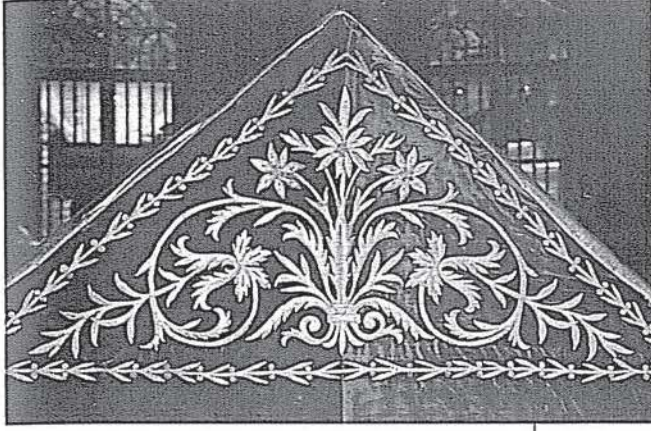
Bilindiği gibi Demiriz türbe ile ilgili bilgiler verirken Şah Sultan III. Selim'in kız kardeşi ve Lütfi Paşa'nın eşidir.1215/1800 yılına vefatından sonra burada toprağa verilmiştir. Tarih Kitabesi yoktur.¹¹demektedir. Haskan ise III.Mustafa'nın ikinci kadını olan Mihrişah Sultan'ın Türbesinin kapısı üzerindeki kitabede 1215 tarihi bulunduğunu,¹² ve türbede III.Mustafa'nın kızı, III.Selim'in kız kardeşi Şah Sultan ile birlikte gömülü olduğunu¹³ belirtmektedir.

Şah Sultan Türbesi'nde kayıt terkin yapılmış, 24 envanter numaralı, iki puşide levhası yer almaktadır. Her ikisi de üçgen biçiminde tasarlanmış bu puşide levhalarında üst üste konularak kullanılan birden fazla gereçin belirlenmesi bunlar kararmış, sertleşmiş, kavlamış yer yer yırtılmış, ve birbirine kaynaşmış olduğundan oldukça güçtür. İlk bakışta deri izlenimi veren bir dokusu bulunan¹⁴ bu levhalar bir tür muşamba ya da deri görüntüsü veren bir tabaka üzerine siyah ipek kullanarak metal iplikle işlenmiş görünmektedir. Dokusu bozulmuş bu puşide levhalarının gereçlerinin analizlerle sorgulanması gerekmektedir. Her ikisinde yaprak ve krizantemlerden oluşan bir çerçeve içinde yer alan iki yönde 'S' kıvrımlı kurdelelerle bağlanmış bir krizantem dalı ile taçlandırılmış yazılı bezemelerle bezenmiş bu levhaların 1215 (1800M.) tarihli, birincisinin III. Mustafa'nın ikinci eşi Mihrişah Sultan 1217 (1802 M.) tarihli, ikincisinin ise III. Mustafa'nın kızı III. Selim'in kız kardeşi Şah Sultan'ın sandukalarına ait olduğu anlaşılmaktadır. (Fotoğraf 4,5)

Üçüncü türbe Mihrişah Sultan Türbesidir.

Türbe ile ilgili bilgi veren Demiriz Mihrişah Sultan H.1207 1792 de vefatından sonra yapılmıştır. Türbenin inşası 1795 yılına kadar sürmüştür. Türbede ayrıca III.Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan ve II.Abdülhamit'in anesi Perestü Sultan da yatar. Yapı kitabesi yoktur.¹⁵16 demektedir.

Haskan ise Ayvansarayiden alıntı yaparak yapıyla ilgili şu bilgiyi vermektedir Mihrişah Sultan, Zeynep Sultan Sarayı bahçesine ki burası Papazsoğlu bahçesi denmekle meşhurdur. Buraya bir türbe, bir imaret, sebil ve türbe

karşısında müstakil olarak bir mektep yaptırdı ve mektep hocası ile üç adet türbedarına evler yaptırmak üzere 6 Haziran 1793 (26 L.1207) inşaatı başlatıp 1210 (1796 m.) senesi sonunda tamamlamıştır.¹⁷

Mihrişah Sultan Türbesinde dört sanduka puşide ile kaplanmıştır. Şu anda sergilenen puşideler 8 envanter numaralı Mihrişah Sultan sandukası puşidesi, 10 envanter numaralı Hatice Sultan puşidesi, 12 envanter numaralı Beyhan Sultan puşidesi ve 14 envanter numaralı Perestu Sultan puşidesidir. Bu puşideler üzerinde 1998 yılında çalışılmış ve her puşidenin rölevesi çıkarılmış gerekli gözlemler yapılarak sağlanan bilgiler desen, motif, renk, kompozisyon ve işleme teknikleri ile tanıtılmak amacı ile 1999 yılında yayınlanmıştır.¹⁸ Böylece şu anda Mihrişah Sultan Türbesinde bulunan 19 yüzyılda ölen Mihrişah Sultan, Hatice Sultan ve Beyhan Sultan dışında 20 yüzyıl başında ölen Perestü Sultan sandukalarının puşideleri¹⁹ belgelenmiştir. Buradaki bilgilerden bordo kadifeden yapılmış örtülerim yedi kat tel ile bükülmemiş ipek iplik kullanarak dival işinin çeşitlendirmeleri olan yarmalı sarma, vev sarma, düz sarma ile işlenmiş, harç, tırtılla bezenmiş olduğu motifleri pamukla kabartılmış Perestü Sultan puşidesi dışında hepsinin motiflerinin çinişli karton kalıpla yükseltilmiş olduğu belirlenmiştir. (Fotoğraf: 6,7)

Puşidelerin ve puşide levhalarının vazoya yerleştirilmiş çiçek, gül, gonca, yaprak, krizantem, mimoza, kengel yaprağı vb. gibi bitkisel bezemeler, püskül, kurdele ve asma çelenk vb. gibi nesneli bezemeler ve yazılı bezemeler-

le süslenmiş olduğu kayıt edilmiştir ve bu bilgiler çizimlerle desteklenmiştir. Dinsel içerikli ve ölü ile ilgili bilgiler veren yazılı bezemeler okunmuş ve her puşide ile sunulmuştur 24 Mart 2009 tarihleri arasında Topkapı Sarayı Müzesi'nde III. Selim'in Vefatının 200. Yılında düzenlenen sergide Mihrişah Sultan, Hatice Sultan ve Beyhan Sultan'a ait sanduka örtülerinin levhaları sergilenmiş ve Bir Reformcu Şair ve Müzisyen Sultan III Selim isimli sergi katalogunda örtülerle ilgili bilgiler yayınlanmıştır. (Bk. s.224,225)²⁰

Bu bilgiler ve bulgular bugün Mihrişah Sultan Türbesi'ndeki Mihrişah Sultan, Hatice Sultan ve Beyhan Sultan'a ait sanduka örtülerinin (puşideler) yerine bir onarımda yerleştirilmiş olduğunu ortaya koymuştur. Böylece bu örtüler puşide levhasındaki 1326 (1908 M.) tarihinden yenilenmiş olduğu anlaşılan Kanuni Türbesi'ndeki Kanuni Sultan Süleyman sandukasının puşide levhalarına²¹ yeni örnekler katmaktadır. Şehsuvaroğlu'nun en son 1910 da yenilenmiş olduğundan söz ettiği bu türbedeki puşide levhaları²² dışında kuşkusuz yenilenmiş başka örneklerde vardır. Bu bağlamda Yavuz Sultan Selim Türbesi'nde yapılan bir temizlik sırasında ortaya çıkan 160cm.X 133 cm. boyutlarındaki, 28 demirbaş numaralı puşide levhası Sultan Ahmet Türbesi'nde sergilenmektedir.

Adı geçen katalogdaki bilgiler şöyledir.

T.S.M. 31/1702

Osmanlı 1220 (1805-6M.)

Kadife dokuma, sim, 140X120 cm.

III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan'a aittir.

Siyah renkli puşide levhasının üstünde

Fotoğraf: 6,7-Mihrişah Sultan ile Beyhan Sultan puşide levhaları. Mihrişah Sultan Türbesi Env. N.8., Env. N.12.

17) Haskan, a.g.e.,s.489.

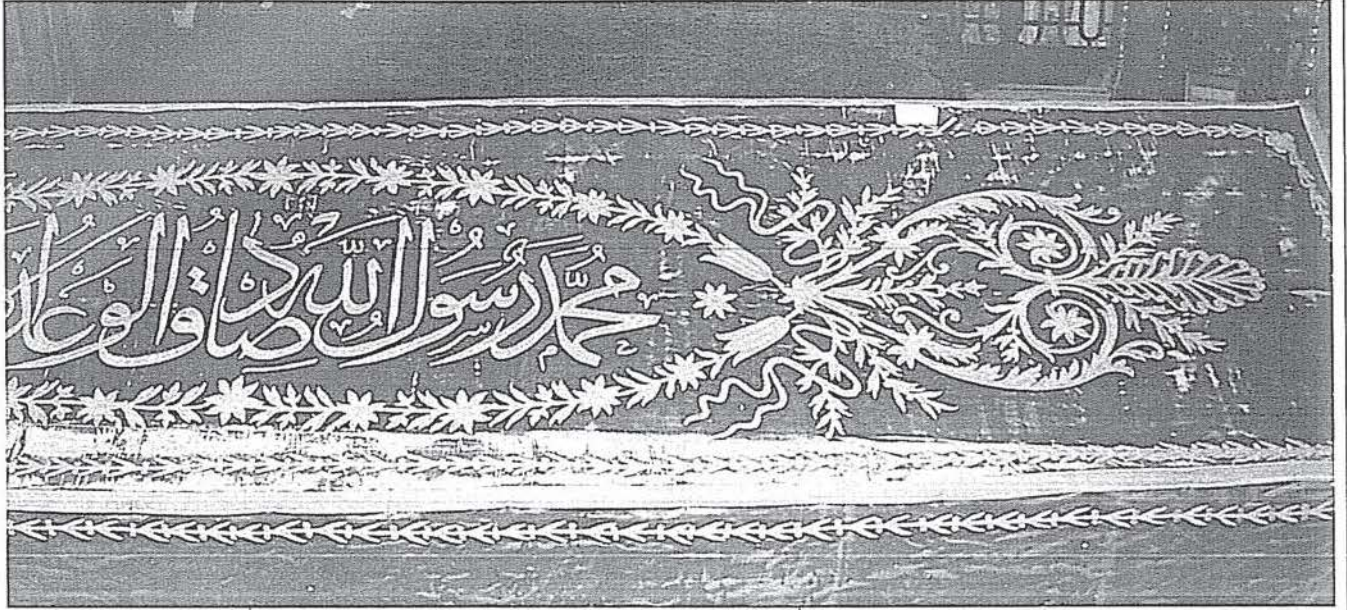
18) Gönül Yılmazkurt, "İstanbul Eyüpsultan'da Mihrişah Valide Sultan Türbesi Sandukalarındaki Puşideler" Tarihi Kültürü Ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, Eyüp Belediyesi, 2000, s. 304-313.

19) Barışta, a.g.e., Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri, s. 161.

20) Bir Bir Reformcu Şair ve Müzisyen Sultan III Selim Han, Vefatının 200. Yılında, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Müzeler Genel Müdürlüğü Topkapı Sarayı Müzesi- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 24 Aralık 2008- 24 Mart 2009, s.224,225.

21) H.Örcün Barışta, "19-20. Yüzyıl Yazılı Bezemeli Türk İşlemeleri İstanbul Hane-dan Türbelerinden Puşide Ve Puşide Levhalarından Örnekler", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür-Seksiyon Bildirileri, Kültür Bakanlığı,1997, s.101.

22) Haluk Şehsuvaroğlu, A-surlarboyu İstanbul, tarih-siz, s.141.

Fotoğraf: 8- Hatice Sultan puşidenin yandan görünüşü.. Mihrîşah Sultan Türbesi Env. N. 10.

*Hüvel Baki
Cennet mekan mağrifet nişan
Mihrîşah Sultan tabe seraha
Ve cealele cennete mesvaha
Hazretlerininirtihali rahmet*

İştimaleri sene 1220 yazılmıştır.

Bu yazıda mekanı cennet, toprağı pak, günahları affedilmiş Mihrîşah Sultan 1220 yılında ebediyete geç etmiş olduğu ifade edilmiştir.

(SD,HG, AÇ)

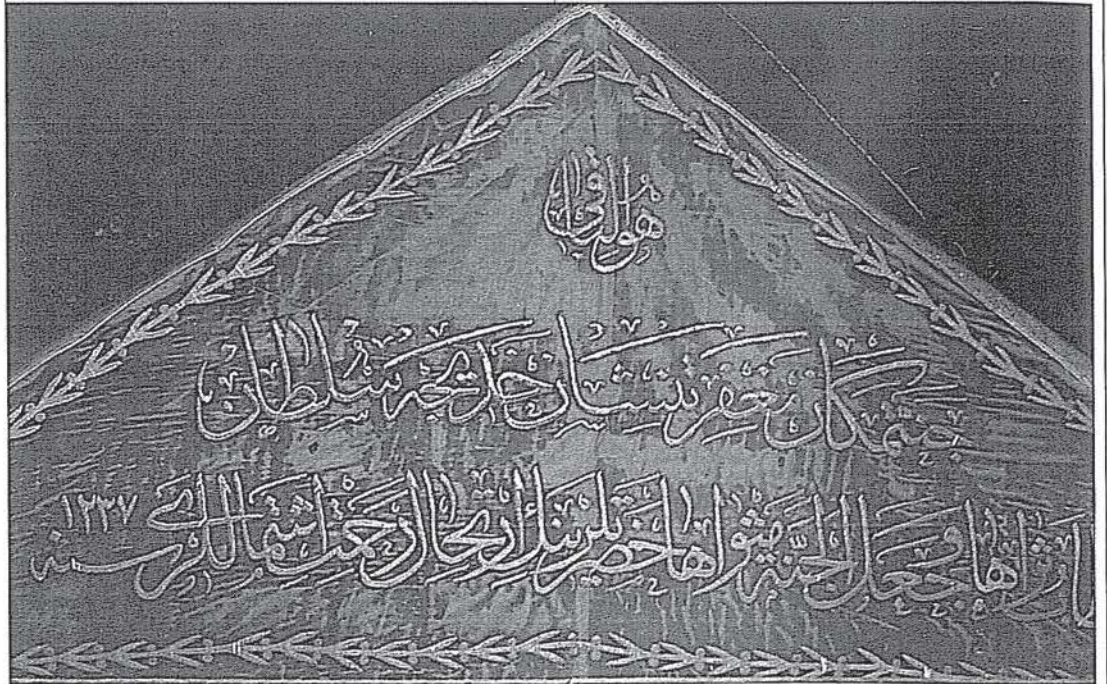
31/1701

Osmanlı 1237 (1821,22 M.)
Kadife dokuma , sim
III. Selim'in kızkardeşi Hatice Sultan'a aittir.
(Fotoğraf:8-9)

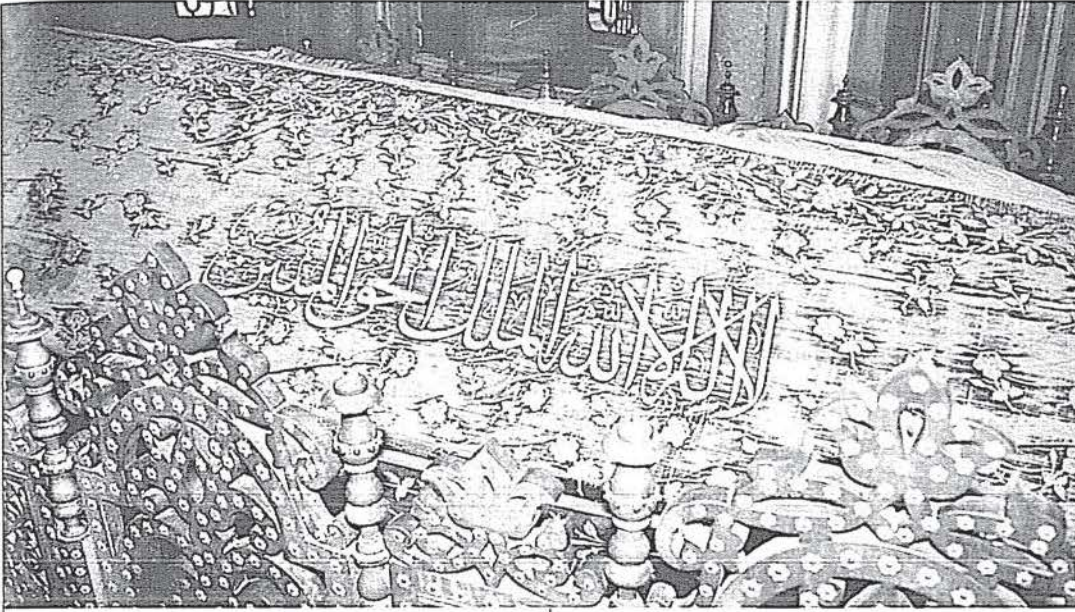
*Hüvel baki
Cennet mekan mağrifet nişan
Hatice Sultan tabe seraha
Ve cealele cennete mesvaha
Hazretlerininirtihali rahmet*

İştimaleri sene 1237 yazılmıştır.

Bu yazıda mekanı cennet, toprağı pak, gü-

Fotoğraf: 9- Hatice Sultan Puşide Levhası. Mihrîşah Sultan Türbesi Env. N. 10.

Fotoğraf: 10- Perestü Sultan puşidesi. Mihrışah Sultan Türbesi Env. N. 14.

nahları affedilmiş Hatice Sultan'ın 1237 yılında ebediyete göç etmiş olduğu ifade edilmiştir.

(SD,HG, AÇ)

TSM 31/1709

III.Selim'in kızkardeşi Beyhan Sultan'la aittir.

Hüvel baki

Cennet mekan mağrifet nişan

Beyhan Sultan tabe seraha

Ve cealele cennete mesvaha

Hazretlerininirtihali rahmet

İştimaleri sene 1240 yazılmıştır.

Bu yazıda mekanı cennet, toprağı pak, günahları affedilmiş Beyhan Sultan'ın 1240 yılında ebediyete göç etmiş olduğu ifade edilmiştir.

(SD,HG, AÇ)

Dördüncü türbe Adile Sultan Türbesidir.

Demiriz Adile Sultan Türbesi- II. Mahmud'un kızı ve II. Abdülhamit'in kızkardeşi olan Adile Sultan (1826-1899 için H. 1315 /1899 M.) yılından hemen sonra inşa edilmiştir. Türbede Adile Sultan ile eşi Tophane Müşiri Mehmet Ali Paşa yatmaktadır. Yan bölümde ise yakınları içindir.²³demektedir. Haskan türbede Adile Sultan yanı sıra Sıdika, Ayşe ve Hayriye Hanım Sultan'ın gömülü olduğunu kayıt etmiştir.²⁴

Bu türbedeki puşideler üzerinde de 1998 yılında çalışılmış, su baskını geçirdiği için ona-

rımda olan Adile Sultan Türbesi'nde o zamanda korunan ve avluda kurutulan puşidelerin röleleri çıkarılmış gerekli gözlemler yapılarak sağlanan bilgiler 1999 yılında yayınlanmıştır.²⁵ Bu bilgilerden Türbenin geçirdiği su baskından sonra zarar görmüş yedi puşide parçası bulunduğu kayıt edilmiştir. Bunların lacivert, yeşil ve bordo kadife ve yeşil yünlü dokumadan yapıldığı, hepsinin altında ikinci bir kat kumaş koyulduğu, motiflerin ya çirişli karton kalıplarla ya da iplik sarma ile kabartılak hazırlanan zeminin yedi kat metal iplikle bükülmüş ipek iplikle genellikle dival işinin çeşitlemeleri olan yüzeysel sarma, yarmalı ve Jakobyen atması ile pul işi ile işlenmiş, kurt olarak adlandırılan yay biçiminde kıvrılmış, tel ve pulla bezemiş olduğu belirlenmiştir.

Puşide ve puşide levhalarının vazoya yerleştirilmiş gül dalları, gül, gonca, rozet çiçeği, yaprak ve asma çelenk gibi bitkisel ve nesneli bezmeler yanı sıra yazılı bezemelerle süslenmiş olduğu kayıt edilmiştir ve bu bilgiler çizimlerle desteklenmiştir. Yazılı bezemeler okunmuş ve her gözlem fişlerine yerleştirilmiştir. Dinsel içerikli ve ölü ile ilgili bilgiler veren yazılı bezemeler okunmuş ve her puşide ile sunulmuştur.

Bu puşidelerden ikisinin baş levhalarında kitabelerinin bulunduğu bu kitabeli parçaların birinin Sultan V. Murat'ın eşi Resan Hanım'a ikincisinin ise Sultan V. Murat'ın Resan Hanımdan doğan Aliye Hanım'a ait olduğu

23) Demiriz, a.g.e., s. 14.

24) Haskan, a.g.e.,s.407,409.

25) Emine Ketencioğlu, "Eyüpsultan'da Adile Sultan Türbesi'ndeki Puşide Örnekleri," Tarihi Kültürü Ve Sanatıyla III.Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, Eyüp Belediyesi, 2000, s.250-261

- 26) Ketencioglu, a.g.m.,s.255.
 27) Barışta, a.g.e., Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri, s.113.
 28) Demiriz, a.g.e., s. 75
 29) Demiriz, a.g.e.,s. 61
 30) Haskan, a.g.e.,s.531.
 31) Barışta, a.g.e., Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri, s. 161.Burada sehven Ravza-ı Mutahhara yerine Mutahhara- Ravza yazılmıştır.
 32) H.örcün, Barışta, "Kabe Ve Ravza-ı Mutahhara İle İlgili İşlemeler"Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri, Uluslararası Bilgi Şöleni Bildiriler,25-27 Ekim 2000 Hatay, 28 Ekim 2000 İskenderun, Atatürk Kültür Merkezi, C. I, s.112,115,116.) Erdoğan, Erol, Mevlana'nın Hayatı Eeserleri ve Mevlana Müzesi, Konya, 2004, 154.

anlaşılmıştır.²⁶Adile Sultan Türbesi 47 envanter numaralı, Resan Hanım'la ait olan birincisinde 1328 (1903 M.); Aliye Sultan'a ait olan 48 envanter numaralı ikincisinde 1321(1903 M.) tarihi okunmaktadır. 20 yüzyıl başına tarihlenen bu puşideler dışında kayıt terkin yapılmış parçalar Örnek 1, Örnek 4 ve Örnek 6 olarak adlandırılan üç puşidenin baş levhalarının süslenmiş olduğu yalnız kitabelerinin işlenmemiş olduğu görülmektedir. Kitabeleri hattatlarca tasarlanmamış ve işlenmeden yeri boş bırakılmış bu örnekler bir grup puşide ve puşide levhası örneklerinin bazı mezar taşları gibi ölüm gerçekleşmeden önce hazırlandığına işaret etmektedir. Saray işlemeleri arasında kupon kumaş olarak adlandırdığımız bir grup gelin giysisi için önceden işlenerek süslenmiş kumaş parçaları gibi puşide ve puşide levhalarının önceden hazırlanmış olduğunu ortaya koymaktadır. Cedit Havatin Türbesi'nde yer alan V. Murat'ın sandukasını örten puşide²⁷ de 19 yüzyıl sonu özelliklerinin gözlenmesi böyle bir görüşü desteklemektedir. Belkide bu dönemde çizilmiş sonra işlenmiş bir kitap cildini çağrıştıran bu örtü neoklasik başka deyişle Yeni Osmanlı olarak adlandırılan bir üslupla tasarlanmış diğer puşidelerden farklı özgün bir örnektir.

Beşinci türbe Sultan Reşat Türbesidir.

Demiriz V. Mehmet Reşat (ölm. 1918) tara-

findan ölümünden kısa bir süre önce yapılmıştır.²⁸ Mimar Kemalettin'in eseri olan yapıda²⁹Haksan Sultan Reşat ve eşi Kamures'in (1921 M.) sandukalarının bulunduğu ve Reşad'ın sandukasının baş tarafında 1338 (1919 M.) tarihli bir levha üzerindeki yazıdan söz etmektedir.³⁰

Burada 5 envanter numaralı, 160 cm yüksekliğinde 140 cm genişliğinde 310 cm. uzunluğunda ve 9 envanter numaralı 140 cm. yüksekliğinde, 80 cm. genişliğinde 230 cm uzunluğunda iki puşide bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Ravza-ı Mutahhara'ya götürüldükten sonra geri getirilmiş örtüden oluşan Reşat puşidesidir. ³¹ Koyu fıstık yeşili atlastan yapılmış puşide çok sayıda metal iplikle dival işi (mıhlama) ile işlenmiştir. Örtünün üstü çiçeklerle donatılmış dikdörtgen bir çerçeve içinde yazılı bezeme ile süslenmiştir. Bu çerçevenin altında iki yönde fiyonk biçiminde bağlanmış kurdelelerle son bulan iki asma çelenk vardır. Asma çelenklerin içine birer madalyon oturtulmuştur. Madalyonların içinde Kelime-i Tevhit okunmaktadır. Ortada püskülle ayrılmış asma çelenklerin altındaki boşluk çiçek ve yapraklarla; baş levhası ise ortasından iki püskül sarkan iki asma çelenk ve kurdelelerle bezenmiştir.³². İkinci puşide ise yeşil atlastan yapılmış, metal iplikle dival işi ile işlenmiş, yapraklı çiçek dallarından oluşan bitkisel bezemeler ve vazoda çiçek motifleri süslenmiştir. (Fotoğraf 11)

Yukarda belli başlı özellikleriyle tanıtmaya çaba harcadığımız Eyüp Sultandaki İstanbul Türbeler Müzesi'ne bağlı beş türbede yer alan işlemler Kabe örtüsü parçaları, kadem-i Şerif perdeleri, perde tepelikleri, puşideler, puşide levhaları, levhalardan oluşmaktadır Bunların hepsi Türk işleme sanatının geç dönemi başka deyişle 19 ve 20. Yüzyıl başları örneklerini kullanılan gereç, uygulanan teknik, örtüleri bezemek için seçilen konular, konula-

Fotoğraf: 11 Sultan Reşat puşidesi. Sultan V.Mehmet Reşat Türbesi Env. N.5.

rın biçimlendirilişi, kompozisyon çeşitlemeleri açısından zenginleştirmekte. ve bu sanat dalına bazı kazanımlar sağlamaktadır. Bu işlemlerin Türk işlemlerine belli başlı katkıları kısaca şöyle sıralanabilir.

Bunlardan Eyüp Sultan Türbesi'nde bulunan 75,10,89 envanter numaralı parçalar İstanbul'dan Kabeye gönderilmiş parçalar konusunda bilgi vermesi açısından değerlidir

Aynı türbede 64 envanter numaralı örtü III. Selim'in adı geçmesi; 118 envanter numaralı Kademi Şerif Kitabesi üzerinde 1215(1800M.) tarihi, 243 envanter numaralı levha üzerinde 1328 (1910 M.) tarihi yer alması; II.Mahmud'un imzasını taşıyan perde tepeliği ile II.Mahmud'un tasarımları da bulunan 158 envanter numaralı Eyüp Sultan puşidesinin ise bir sultanın işlemlerdeki yazılı bezemelere eğilişini belgelemesi açısından önem taşımaktadır.

Bu parçalar Mevlana Müzesi'nde bulunan üzerinde "Allah onun sırrını Mukaddes eylesin Şah Sultan Süleyman, Mevlana'nın bu makamını ve menzillerinin yapımını emretti 973 1565 M." şeklinde açıklama bulunan örtü,³³ " Sultan Selim 'in hem dini hem dünyayı yenileyen bir padişah olduğu Mevlana'nın kabrine hediye ettiği bu yeni örtüden bellidir 1205 (1790 M.) açıklaması bulunan örtü,³⁴ III. Selim tuğrası, 1205 (1790 M.) tarihi ve Derviş Ebubekir Ali adı bulunan 633 envanter numaralı puşide³⁵; üzerinde II.Abdülhamit tuğrası, ve ke-tebe Hasan Sırrı, 1312 (1896 M.) tarihi ve Abdülhamit tarafından yenilenmiş olduğu belirtilen³⁶ 637 envanter numaralı puşide³⁷; İstanbul Askeri Müze'de bulunan 26379 (CD5) envanter numaralı üzerinde II.Mahmut'un sayebanı olduğu belirtilmiş 1224 (1808-9 M.) tarihli, sayeban³⁸; Afyon Mevlevi Camisindeki üzerinde 1331 (1912 M.) ve 1310 (1892 M.) tarihleri bulunan, Mehmet Sultan Divani ve Sultan Veled sandukalarının puşideleri ki bunlardan Divani Mehmet Çelebininki Sultan V.Mehmed Reşat'ın armağanıdır³⁹ vb. gibi tarih kitabeli işlemlerin sayısını arttırmaktadır. Bunlara III. Mustafa ve III. Selim Türbesi'nde belirlenen 1215 (1800 M.) tarihli ile 1265 (1848 M.) tarihli iki işlemeli örtü⁴⁰ eklenebilir. İstanbul Türbeler Müzesi Deposunda korunan bu örtülerin birincisi 29 en-

vanter numaralı Hilye-i saadet perdesidir. İkincisi ise 30 envanter numaralı Apdölmecit tuğralı Nalin-i Nebi perdesidir.⁴¹ Örnekler çoğaltılabilir.

Mihrişah Sultan Türbesi ile Adile Sultan Türbesi puşide ve puşide levhalarına gelince bunlar hem çizilmiş röleleriyle hem teknik ve gereçler konusundaki açıklamaları hem de verdikleri bilgilerle bazı kazanımlar sunmaktadır. Burada yapılmış çizimler puşidelerin birden fazla parçadan oluşmaları konusunda bizleri aydınlatmaktadır.

Bilindiği gibi ya bir ya da birden fazla parçadan oluşan puşideler dikdörtgen biçimli prizma üzerine oturtulmuş üçgen prizma biçimli kapakla örtülü sanduka örtüleridir. Bunların tek parça olanları dikdörtgen biçimlidir. Birden fazla parçadan oluşmaları ise sandukanın biçimine göre boyutlandırılmış altı parçadan oluşmaktadır. Bu parçaların tepelik olarak adlandırılan ikisi kapağı; yan olarak adlandırılan ikisi sanduka gövdesinin yan ünitelerini; baş ve ayak levhası olarak adlandırılan ikisi sandukanın ön ile arka cephesini ve biri sandukanın tabanını kaplamak üzere tasarlanmıştır.

Bu türbelerden Mihrişah Sultan Türbesindeki örneklerin yenilenmiş olduğu anlaşılması ve Kanuni Sultan Süleyman ile Yavuz Sultan Selim türbelerindeki puşide levhalarını zenginleştirmektedir. Adile Sultan Türbesinde karşımıza çıkan üç örneğe puşidelerin mezar taşlarında olduğu gibi bazılarının ölüm öncesi hazırlanmış olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki Eyüp Sultan'daki beş türbede saray ve saray dışından armağan edilmiş değerli işlemler vardır. Bunlar arasında Geç Osmanlı İmparatorluk Döneminde ya saray çevresinden armağan edilen ya da saray çevresince yaptırılan işlemlerin Türk işleme sanatına bazı katkıları bulunmaktadır. Günümüze değin korunarak 21. Yüzyıla ulaştırılmış bu parçaların daha detaylı araştırılması, bu türbeler dışındaki türbelerdeki işlemlerle birlikte yeniden değerlendirilmesi ve gelecek kuşaklara iletilmesi Türk ve dünya sanatına çok büyük yarar sağlayacaktır.

33) Erdoğan, Erol, Mevlana'nın Hayatı Eeserleri ve Mevlana Müzesi, Konya, 2004, 154.

34) Erol, a.g.e., .Mevlana'nın HayatıEeserleri ve Mevlana Müzesi,s. 153,

35) Barışta, a.g.e., Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemleri, s.83.

36) Erol, a.g.e., .Mevlana'nın HayatıEeserleri ve Mevlana Müzesi,s.138.

37) Barışta, a.g.e., Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemleri, s.96.

38) Barışta, a.g.e., Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemleri, s.116.

39) H.Örcün Barışta, "İşlemlerde Bazı Mevlevi Semboller (19-20 Yüzyıl) (Osmanlı İmparatorluğu Dönemi)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi- i II.Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevihaneler Kongresi,1996, S.2,s.143.

40) Hakkı Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri,Kültür Bakanlığı, 1992, s. 221..

41) H.Örcün, Barışta, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul camii Ve Türbelerinden Ağaç İşleri, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2009, s. 247.